

Bevezetés a hagyomány fundamentális teológiájába

HERMANN J. POTTMEYER

A keresztény hagyomány – mint minden más emberi hagyomány – több szempontból is megközelíthető. Az antropológia és a történettudomány szemszögéből úgy tekinthetünk rá, mint az emberi kultúra valamely jelensége. Más szempontból azonban a hagyományt úgy is szemlélhetjük, mint egy csoport – jelen esetben a keresztények – önmegértésének identitás-alkotó mozzanatát. A teológus számára a hagyomány olyan történelmi esemény, amelynek a hit a mélyebb értelmét is föltárja. A keresztény hit a hagyomány szerzőjeként egyszerre hivatkozik isteni és emberi közreműködésre.¹

Mint minden más hagyományban, a keresztény hagyományban is megkülönböztethetünk három mozzanatot: (1) a közvetített tartalmat (*traditum* vagy *traditio obiectiva*), (2) az átadás-átvétel folyamatát (*actus tradendi et recipiendi* vagy *traditio activa*) és (3) a hagyomány alanyait (*tradentes* vagy *traditio subiectiva*). Míg más teológiai szakágak (pl. egzegézis, dogmatika, egyháztörténet) főként a hagyomány

HERMANN J. POTTMEYER (Németország) egyházmegyes pap, a fundamentális teológia professor emeritusa (1974–2000 Ruhr-Universität Bochum; vendégprofeszor: 1989 Pontificia Università Gregoriana; 1991, 1999 University of Notre Dame), 1992–2003 között a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagja

¹ A hagyomány teológiai szakirodalmában való alapvető tájékozódáshoz ajánlott, klasszikus művek: JOSEF R. GEISELMANN: *Die lebendige Überlieferung als Norm des christlichen Glaubens*, Herder, Freiburg, 1959; YVES CONGAR: *La Tradition et les traditions. Étude historique (Vol. I), Étude théologique (Vol. II)*, Fayard, Paris, 1960–1963; GÜNTER BIEMER: *Überlieferung und Offenbarung; die Lehre von der Tradition nach John Henry Newman*, Herder, Freiburg, 1961; WALTER KASPER: *Die Lehre von der Tradition in der Römischen Schule*, Herder, Freiburg, 1962; KARL RAHNER – JOSEPH RATZINGER: *Offenbarung und Überlieferung*, Herder, Freiburg, 1965; GEORGES FLOROVSKY: *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View*, Vol 1 of Collected Works, Nordland Publishing Company, Belmont (MA), 1972.

tanúival és tartalmi kérdésekkel, vagy a hagyomány alanyaival foglalkoznak, addig a fundamentális teológia a hagyomány három különböző mozzanata közötti alapvető kapcsolatokra, és a hitelességi kritériumokra, normákra összpontosít.

I. A HAGYOMÁNY MINT ANTROPOLÓGIAI JELENSÉG

A hagyomány jelenségeihez fűződő mai viszonyunk ellentmondásos. Egyrészt vitatott a különféle hagyományok értéke és tekintélye, másrészt alig kétségbevonható az a széles körben elfogadott belátás, amely szerint a hagyomány mint kommunikációs esemény nélkülözhetetlen az egyes emberek és a társadalom számára. A hagyományok általános tekintélyvesztése kapcsolatban áll azzal a folyamattal, amelyben bizonyos hagyományos tudás- és viselkedésformák a technikai, tudományos és a társadalmi fejlődés következményeként meghaladottá váltak. E légkörben a hagyomány könnyen előítélet-rendszernek tűnik, ideológia gyanújába kerül, amelytől a szabadság után vágyakozó ember meg kell szabaduljon. Mindeközben a modernitás krízise kikényszeríti e szemléletmód kritikus újragondolását. Az is nyilvánvaló, hogy a hagyomány esetleges teljes elvesztése veszélyt jelentene a szabadságra és az emberi értékekre nézve.

A hagyományhoz fűződő naiv kapcsolathoz történő valamiféle visszatérés (amint ez az új vallási mozgalmak, pl. a New Age jelenségek körében egyes törekvéseiben igényként megfogalmazódik), avagy az egyes hagyományok muzeális helyreállítása és megőrzése (ahogyan ezt a fundamentalista tradicionalizmus kívánja), nem lehetséges, de nem is kívánatos. A kortárs ember érett, személyes felelősségvállalásra és önmeghatározásra vonatkozó igénye a hagyományokkal összefüggésben is jelentkezik. Ami lehetséges – egyúttal szükséges is manapság –, az a hagyományokhoz való megfontoltan kritikus hozzáállás, amely különbséget tesz az értékes és értéktelen között, és amely szabadon kiáll a hagyományokban felismert értékek mellett is. Érdemes figyelni arra, hogy a hagyományokhoz való kritikus viszonyunk is megvan a maga hagyománya. A mi kulturális régióinkban ennek jó példája a *mítosz*tól a *logosz*ig vezető átmenet, de a kritikai szűrés megfigyelhető az Ó- és Újszövetség vonalában, valamint a Jézus-hagyomány esetében is.

Az ember a hagyomány közegében él: befogad és továbbad, létrehoz és eltűnésre ítél hagyományokat. Az áthagyományozás folyamata kulturális, társadalmi és személyes esemény. A hagyomány lényegi építőeleme az emberi kultúrának. Ez a megállapítás két alapvető antropológiai tényen nyugszik: egyik oldalról az ember végességén, halandóságán és történetiségén, másik oldalról azon a függésen alapszik, ahogy az ember rá van utalva a megelőző generációk tapasztalataira,

elméleti és gyakorlati tudására, a kultúra fejlődésének folyamatában. Tapasztalatok, szokások, rítusok, történetek és tanítások öröklődnek így át. A hagyomány legszorosabban a nyelvhez kötődik. A nyelv az áthagyományozás *médiuma*, és maga is hagyomány. A nyelv és az írásbeliség erősen ösztönözte az áthagyományozás képességének kialakulását és fejlődését. Ezzel párhuzamosan más társadalmi tényezők is bekerültek a hagyomány folyamába: szerepek, mint például a pap, a bíró és a tanár; és a kultúra olyan alkotóelemei, mint például a vallási kultusz, az igazságszolgáltatás, vagy az oktatás intézményrendszere.

Társadalmi szinten a hagyomány jellemzője a diakronikus és szinkronikus kommunikációs folyamat. A hagyomány két társadalmi funkciót tölt be. Egyrészt csoportokat és folytonosságot teremt: a hagyományon alapuló közösség egyszersmind médiuma és terméke is a hagyománynak. Másrészt a hagyomány felszabadító és eligazító funkciót is ellát, amennyiben a gondolkodás és cselekvés végtelen lehetőségeivel szemben az embert gondolkodási és a cselekvési modellekkel segíti, viselkedésmintákkal látja el. Minden hagyományon alapuló közösség gondoskodik arról, hogy a mértékadónak tekintett hagyományelemek megfelelő szűrésen is keresztül menjenek. A hagyományra mint kommunikációs folyamatra egyaránt hatással vannak azok, akik annak a továbbadói és a befogadói, de maga a hagyományozási folyamat tartalma is hat a hagyományra.

A hagyomány előmozdíthatja vagy gátolhatja az ember személyiségének fejlődését. Az a tény, hogy az ember beleszületik egy hagyományon alapuló, konkrét közösségbe és ez a közösség formálja őt, két ellentétes irányba is hathat: egyrészt a hagyomány elősegítheti a személyiség kibontakozását, másrészt viszont a hagyomány gátolhatja is az adott személy fejlődését, és bezárva őt, megfoszthatja szabadságától. Ezért a hagyomány egyszerre kényszerű osztályrész és lehetőségeket nyitó kihívás is. A hagyomány érett elsajátításának szükséges eleme a szabad és hozzáértő mérlegelés a befogadás és elutasítás vonatkozásában. Az egzisztenciális elsajátítás nem lehetséges az értelmezés felvállalt erőfeszítése nélkül. Annak is, aki továbbad, és annak is, aki befogad, a saját élethelyzetéből és tapasztalatából kiindulva kell kapcsolatba lépnie a hagyománnyal, még hozzá valódi kommunikációs esemény keretében, hogy az átadás-átvétel az eleven emlékezet, ne pedig az életidegen tradicionalizmus szolgálatában álljon. Az élő hagyomány – bár értelmezést hordoz – maga is rászorul az értelmező magyarázatra: magába fogadva a folyamatosság és újdonság kettősségét. Ezért az átadás folyamata szükségképpen konfliktusokkal terhes.

Az emberi alanyok és a hagyomány tartalma között szerves, kétirányú kapcsolat alakul ki, amikor a hagyományozás eleven folyamata végbemegy. Az is, aki továbbad, és az is, aki befogad, aktív értelmezőként vesz részt az áthagyományozás

folyamatában. Az átadott tartalom maga is aktív szerepet játszik: meghatározza, megjelöli és formálja az áthagyományozás emberi alanyait, valamint a közvetítés folyamatának egészét, annak formáit és intézményeit is.

A keresztény hagyomány mint kommunikációs esemény és mint az emberek közötti interakció jelensége, általános antropológiai feltételek és törvényszerűségek közepette valósul meg. Így az antropológiai és a történettudományi vizsgálódás módszerei a teológia számára hasznos módon alkalmazhatók a keresztény hagyomány esetében is, amennyiben a kutatók a keresztény önértelmezés szempontjából is képesek értelmezni az adatokat. Az ilyen társtudományok eredményei fontosak a teológia számára, mert lehetővé teszik a keresztény hagyomány történelmi keretbe való illesztését, és felhívják a figyelmet azokra a külső körülményekre, amelyek hatnak a hagyományozás folyamatára. A teológia szemszögéből azonban az egyházi hagyomány nem pusztán az általános kulturális-emberi jelenség keresztény megfelelője. A hagyomány keresztény szemlélete azon a hitben megragadható üdvtörténeti eseményen alapszik, hogy Isten kinyilatkoztatta önmagát választott népének Jézus Krisztusban, amely kinyilatkoztatás az emberek üdvösségét szolgálva mindenkinek szól. A konkrét történelmiség és üdvtörténeti egyetemesség sajátos feszültségéből ered a keresztény hagyomány jelensége: az a meggyőződés, hogy a megváltás eseményének a jó hírért és átformáló erejéért – a történelmi közvetítés folyamatában – szükséges minden nemzedék számára hozzáférhetővé tenni.

II. A HAGYOMÁNY FOGALOMTÖRTÉNETE AZ EGYHÁZ HITTUDATÁBAN

A keresztény hagyomány eredeténél Jézust találjuk. Jézus a Törvényt és a prófétákat hirdeti, Isten akaratának fényében értelmezve azokat (Mt 5,17–48; 15,1–20; Mk 7,5–13). Az újszövetségi korban, a Krisztus-esemény fényében értelmezett ószövetségi hagyomány mellett, az apostolok Jézus Krisztusról szóló tanúságtétele válik a keresztény hagyomány alapjává. Az első időszakban a szóbeli közvetítés volt jellemző, mely szájhagyományt később az Újszövetségben foglalták írásba.

A korai időszakban már Pál személyében megjelenik egy olyan apostoli egyházvezető-típus, aki a keresztény hagyomány tanújaként és közvetítőjeként lép fel. Az apostol olyan valaki, (1) aki tanúsítja Isten önkinyilatkoztatását Jézus Krisztusban, és (2) aki az Úrtól küldetett, hogy hirdesse az Ő igéjét (Gal 1,15–17). Pál nem csupán a Feltámadott közvetlen tanújaként lép fel, hanem közvetíti is az első apostolok tanúságtételét az utolsó vacsoráról és Jézus feltámadásáról (1Kor 11,23–25; 15,1–7), valamint továbbadja a hitvallást (Róm 1,1–4;

4,24–25; 10,9) és a közösség himnuszait (Fil 2,5–11). Jézushoz hasonlóan, a hagyomány körüli vitákban gyakran Pál is kritikus álláspontot képvisel. Kritikája a zsidó-keresztények tradicionalizmusa ellen fordul, miközben Jézus Krisztus igaz ismeretét hangoztatja, mint a jézusi üzenet magyarázatának alapelvét (Gal 2,5–6; Fil 3,8–11).

Pál apostol írásaiból és más ó- és újszövetségi könyvekből jól látható, hogy a hagyomány átadását mindig értelmezési folyamat is kíséri, ami az új eseményekre és helyzetekre adott reakciók gyümölcse (pl. a kivonulás próféták általi újraértelmezése a babiloni fogság kontextusában; a jézusi üzenet páli értelmezése Isten abszolút szeretetéről a pogánymisszió kontextusában; a Jézus-hagyomány értelmezése az evangéliumokban Húsvét fényében). Ez az értelmezési folyamat, amint az Pálnál és a többi szentírónál megfigyelhető, nem csupán az értelmezés általános szükségességének konkrét megnyilatkozása, amely minden élő hagyomány velejárója. A Biblia szemléletmódjában ez az eleven értelmezési folyamat ugyanis az Úr mindenkori jelenlétének a tanúbizonysága, aki ezeken a – mindig megújuló – tanúságtételeken keresztül mutatja meg jelenlétét a későbbi korok embe-
reinek. Ily módon a Szentírás nemcsak a hagyomány tartalmát adja tovább, hanem a bibliai hagyomány újraértelmezési modelljei is benne foglaltatnak.

A kezdetektől való időbeli eltávolodással párhuzamosan, egyre hangsúlyosabbá vált az apostoli kor tanúságtételének behelyettesíthetetlen tekintélye, és a megszakítás nélküli hagyományláncolatra való utalás, amelyet a *kérügma* (az apostoli igehirdetés) hiteles megőrzése garanciájának tekintettek. Ez a folyamat már Lukácsnál megfigyelhető (Lk 1,1–4), és a pasztorális levelekben már egy bizonyos tanítás átadásának eszméjében ölt testet (1Tim 1,18; 4,11; 2Tim 1,13–14; 2,2; 2Pét 3,2). A II. század végén, Lyoni Szent Irenaeusnál és Tertullianusnál már a hagyomány keresztény elvének megfogalmazásával találkozunk. Az apostoli hagyomány hiteles őrzésének biztosítékaként az apostoli utódlás (*successio apostolica*) intézményesedett is: az apostoli hagyomány hivatalos tanúiként – és a püspöki kézrátétel által Krisztus küldötteiként – a püspököket apostolutódoknak és a hagyomány különleges átörökítőinek kezdték tekinteni. A püspököt a tanítói tekintély ebben az időszakban nem annyira hivatalánál fogva, formálisan illette meg, hanem azáltal, hogy tanítása megegyezett az apostolok tanításával, az apostolok által alapított anyaegyházak hitével és a Szentírás tanúságával. Az igazhitűség fontos jelének tekintették a konszenzus meglétét a püspökök között.

Nagyon korán megjelent a hiteles hagyomány kritériumaira vonatkozó probléma is. Az apostoli hagyománnyal való tartalmi folytonosság igazolására, Irenaeus és Ágoston az atyák konszenzusára és a hitszabályra (*regula fidei*, *regula*

veritatis) hivatkozik. Ez a hitszabály nem áll a Szentírás felett, és nem az „egyházi tanítóhivatalra” utal. A hitnek ez a normája a Szentírás kulcspontjaira épít, „a közérthető szentírási helyekből és az Egyház tekintélyéből” építkezik (Ágoston: Doctr. chr. III. 2.2; CCL 32,77s). Lerinumi Szent Vince a *Commonitorium*-ában (Kr. u. 434) leírja az egyházatyák korának az igazság megállapítására vonatkozó gyakorlatát. Hivatkozik a Niceai és Efezusi Zsinatra is. A következőkben jelöli meg az igaz és egyetemes tanítás kritériumait: *universalitas* (földrajzi egyetemesség), *antiquitas* (apostoli ősiség), *consensio* (konszenzus, értsd: zsinaté és egyházatyáké) (Commonit. 2,3; 29,41: *quod ubique, quod semper, quod ab omnibus*; „amit mindenütt, mindig, mindenki”). Az apostoliság mellett, mint az igaz hagyomány lényegi sajátossága, megjelent a katolicitás (egyetemesség) szempontja is. Vince számára a zsinat a szinkronikus és diakronikus konszenzus találkozásának az eseménye. A zsinati határozatok azonban csak azután képviselnek egyetemes konszenzust, miután az egész Egyház recepcióján keresztül mentek.

Az ezt követő időszakban a kinyilatkoztatás fogalma meglehetősen kitágult. Túl az eredeti apostoli hagyományon, későbbi egyházi definíciók és szokások is „sugalmazott” rangra és normatív tekintélyre tettek szert. Ez a folyamat egészen odáig fejlődött, hogy a hagyomány apostoli kérügmával való megegyezésen alapuló tartalmi legitimációja helyett, a hangsúly átkerült a relatív régiség és az egyházi hivatal formális tekintélyének igazoló szerepére. A hagyomány ilyen felfogása azzal fenyegeti az Egyházat, hogy érzéketlenné válik minden, apostoli kezdetekre hivatkozó reformkísérletre és kritikára, továbbá elfeledkezik Tertullianus bölcsességéről, miszerint Krisztus nem „szokásként”, hanem „igazságként” mutatkozott be nekünk (De virg. vel. I,1; CCL 1, 1209). A humanisták és reformátorok erőteljesen támadták a hagyomány e kitágult felfogását. Kritikus álláspontjaik igazolása céljából sok esetben Pálra és az egyházatyákra hivatkozhattak.

Luther eleinte csak azokat a hagyományokat akarja megtagadni, amelyek nem igazolhatók a Szentírás alapján, hogy így a „tiszta evangéliumra” kerüljön a hangsúly az Egyház életében. Így jut el oda, hogy később a hagyomány elvét a *sola scriptura* elvére cseréli fel. Egy olyan egyházi közegben, amely az apostoli kérüγμα tartalmi normativitását alárendelte az egyházi hagyomány formális normativitásának, Luther a Szentírás primátusának visszaállítására törekszik, de mindeközben éppen az ellenkező végletbe esik, mert a Szentírást teszi kizárólagos tartalmi és formai normává, és így saját kora diskurzusának a foglya marad (*Sacra Scriptura sui ipsius interpres*: „a Szentírás önmagát értelmezi”).

A reformáció hagyomány-kritikájára válaszul a Trentói Zsinat is a hagyomány kritikusabb felfogását részesíti előnyben. A zsinat 1546-ban kiadott

Decretum de libris sacris et de traditionibus recipiendis című dokumentuma (DS 1501–1505) Luthernek „az evangéliumok tisztaságát” (*puritas ipsa Evangelii*) követelő igényére válaszol. Az „evangélium” minden üdvözítő igazság és a keresztény élet forrása, ami „az írott könyvekben és íratlan hagyományokban” (*in libris scriptis et sine scripto traditionibus*) hozzáférhető számunkra. Ezeket a hagyományokat pontosabban úgy jellemezhetjük, hogy „az apostolok magának Jézusnak a szájából hallották, vagy maguk az apostolok a Szentlélek sugallatára áthagyományozták, mintegy kézről kézre adva jutottak el hozzánk” (*ab ipsius Christi ore ab apostolis acceptae, aut ab ipsis apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditae ad nos usque pervenerunt*). Az Ó- és Újszövetség minden könyvét és minden sugalmazott hagyományt a hit és erkölcs területén (*tum ad fidem, tum ad mores pertinentes*) – amennyiben azok az Egyház által elfogadottak és nagyra becsültek –, „egyenlő jámborsággal és tisztelettel” (*pari pietatis affectu ac reverentia*) kell fogadni.

A Trentói Zsinat olyan megújulást szorgalmaz, amelynek a hagyományokat illető kritikai dimenziója is van: csak hit és erkölcs dolgában, és az apostolokig visszavezethető eredettel beszélhetünk legszorosabb értelemben normatív hagyományokról. Ki kell emelnünk, hogy az „evangéliumot” mint az üdvözítő igazság egyetlen forrását említi a zsinat: ez egy olyan dinamikus vízió, amelyhez majd a II. Vatikáni Zsinat is kapcsolódni tud. A Trentói Zsinat azonban nyitva hagyta a hagyomány konkrét normatív tartalmának kérdését, de a Szentírás tartalmi elégségességének problematikáját sem kívánta tekintélyi szóval megoldani. Az, hogy a zsinat többes számban beszél a „hagyományokról”, azt sugallja, hogy ezek tartalmilag megkülönböztetendők a Szentírástól, valamint nem modális különbségtételre kell gondolnunk. A zsinat megmarad az evangélium kettős közvetítésének külsődleges összekapcsolásánál. Figyelme a Szentírás módbeli és hermeneutikai elégtelenségére irányul: senki sem magyarázhatja a Szentírást – hitet és erkölcsöket érintő kérdésekben – az atyák egyöntetű konszenzusával vagy az Egyház állásfoglalásaival ellentétesen, mert csak az Egyház illetékes a Szentírás valódi jelentését és helyes értelmezését megállapítani (DS 1507).

A Trentói Zsinat után, az erősen apologetikus légkörben, megjelent a Szentírás és Szenthagyomány – „kettős forrás” elméletnek megfelelő – éles tartalmi elhatárolása. A zsinat tekintélyére hivatkozva úgy tartották, hogy az „evangélium” tartalma részben a Szentírásban, részben a szóbeli hagyományban lelhető fel (*partim-partim*) – mely megfogalmazást a zsinat a nyitottabb is-is (*et-et*) kapcsolat-meghatározással helyettesítette be. Fokozatosan közkeletűvé vált a ki nyilatkoztatás kettős forrásáról („kettős forrás elméletéről”) beszélni. Ez a felfogás a Szentírás önmagában vett tartalmi elégtelenségét feltételezi. Ezzel

kontrasztba állítva, a Szentírás tartalmi elégtelenségének egy másik elgondolását modálisnak vagy hermeneutikainak lehet nevezni, mivel ez a változat úgy tartja, hogy a Szentírásnak azért van szüksége a hagyomány támogatására, hogy az értelme megragadható legyen. E zsinati tanítás, amely szerint csak az Egyház képes megítélni a Szentírás igazi értelmét, szabad teret ad annak a tendenciának, amelynél a hitletétemény kifejtése az egyházi Tanítóhivatal értelmezési monopóliuma lesz. Ez a tendencia hajlamos a Tanítóhivatalt a hagyományozás kizárólagos „szerveként” szemlélni.

Egészen a II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* kezdetű dogmatikai konstitúciójáig (1965), a teológiai diskurzus nagymértékben foglya maradt a „kettős forrás elmélet” szemléletmódjának, amely a Szentírás és a Szenthagyomány között meghúzható határok pontos mibenlétét igyekezett tisztázni (DV 7–10). Kapcsolódva a Trentói Zsinatnak az „evangéliumról” mint minden üdvözítő igazság egyetlen forrásáról szóló megállapításához (DV 7), a II. Vatikáni Zsinat atyái nyomatékositják, hogy a Szentírás és a Szenthagyomány ugyanabból az isteni forrásból ered és szerves egységet alkot (DV 9). Az áthagyományozás folyamatában a Szentírást különleges státusz illeti meg. A Szentírás „Istennek a Szentlélek sugalmazására írásba foglalt szava”, míg a hagyomány Isten Igéjének továbbadása, amely áthagyományozás a megőrzést és kifejtést egyaránt magában foglalja (DV 9).

A Szentírás és a Szenthagyomány közti kapcsolat kérdésénél a II. Vatikáni Zsinat atyái a modális megközelítést részesítették előnyben, a hagyományt úgy szemlélve, mint Isten Igéjének továbbadását a Szentírás értelmezésén keresztül (DV8). A zsinat nem kívánta tekintélyi szóval megoldani a Szentírás tartalmi elégtelenségének problémáját. Az utalást, miszerint a „Hagyomány által ismeri meg az Egyház a szent könyvek teljes kánonját” (DV 8), nem úgy kell érteni, mintha a hagyomány valamely sajátos, nem szentírási tartalmát azonosítaná be itt a zsinat; a kanonikus könyvek kiválasztása az Egyház által elfogadott tartalmuk alapján történt. A bizonyosságról szóló zsinati kijelentést is a modális kapcsolati keretben lehet helyesen értelmezni: „az Egyház a kinyilatkoztatottakra vonatkozó bizonyosságát nem egyedül a Szentírásból meríti” (DV 9).

A Szentírás és a Szenthagyomány közti kapcsolat e megújult szemlélete, valamint a hagyomány mélyebb megértése, a kinyilatkoztatás (DV 2–6) és az Egyház fundamentális teológiájának elmélyítése által vált lehetségessé (LG). Amint a kinyilatkoztatás nem különálló igazságok halmazának kommunikációjaként áll előttünk, hanem a Szentháromság eleven önközléseként, amelyben az Isten mint barátait szólítja meg az embereket (DV 2), így a hagyomány sem különálló igazságok gyűjteménye, hanem sokkal inkább Isten szavának „éltető jelenléte”, amely által

Isten „szünet nélkül beszélget szeretett Fiának menyasszonyával” (DV 8). Továbbá, mivel mélyebb természete szerint a kinyilatkoztatás nem isteni utasítások és közlések formájában, hanem „tettek és szavak” (DV 2) által mutatkozik meg, így a hagyomány is az Egyház „tanításában, életében és istentiszteletében” (DV 8) válik jelenvalóvá. Végül, amint az Egyház a maga egészében Isten zárandok népe, amely Isten Országának beteljesedése felé halad, úgy a hagyomány közvetítője sem csak egy csoport az Egyházon belül, hanem ez az egész nép, egységben a pásztorokkal (DV 10). Isten áthagyományozott szavának megértése nemcsak a pásztorok igehirdetése által növekszik, hanem „a hívők elmélkedése és keresései folytán”, valamint a „tapasztalt lelki dolgok benső megértéséből” (DV 8).

A II. Vatikáni Zsinat a hagyomány átfogó szemléletére és megértésére törekedett, hogy annak az Egyház életében játszott szerepét, valamint teológiai és történeti dimenzióját jobban megvilágíthassa. A zsinati dokumentumokban nem kapott azonban kellő figyelmet a Szentírás kritikai funkciója a posztbiblikus hagyománnyal összefüggésben. Noha ennek az ökumenikus összefüggésben nagyon fontos témának a kidolgozása nyitva maradt, a Szentírásnak és a Szenthagyománynak a viszonyáról előrevivő meghatározás született, ahogy ezt több ökumenikus vonatkozásban fontos dokumentum is elismeréssel nyugtázta (pl. Montreal 1963, Málta 1972).

III. A HAGYOMÁNY TEOLÓGIAI FOGALMA

Teológiailag a keresztény hagyomány Isten Igéjének folyamatos önközvetítéseként fogható fel, amely a Szentlélekben, az Egyház szolgálata által valósul meg, minden ember üdvösségére rendelve. Isten Igéje a tanúságtétel, az intellektuális befogadás és a teológiai értelmezés egész történetének az *elsődleges alanya*; ugyanazon *Logosz*, aki emberré lett Jézus Krisztusban, valamint élő módon jelenvaló a Szentlélekben. Ennek az *elsődleges alany*nak az üdvtörténeti jelenlétén alapszik, hogy az Egyház az evangélium áthagyományozásának *szakramentális-lelkipásztori alany*aként tölti be a maga egyedülálló hivatását. Fontos tudatosítanunk, hogy Isten Igéjének hiteles egyházi áthagyományozása csak a Szentlélek működésén keresztül valósulhat meg. Ezért hívja az Egyház a Szentlelket, mint az Isten Igéjének mindig újbóli jelenvalóvá tételéhez szükséges isteni erő, amikor az ige és az eucharisztia liturgiájában megújítja Jézus Krisztus eleven emlékezetét (*memoria Jesu Christi*).

A hagyomány *konstitutív tartalma* Isten kinyilatkoztató önközlése. Csúcspontja, amikor az Atya átadja egyetlen Fiát az embereknek, a mi üdvösségün-

kért (Róm 8,32; 4,25), Jézus Krisztus önfelajánlásával párhuzamosan (Ef 5,2). Isten üdvözítő tevékenysége az igehirdetésben és az eucharisztikus kenyértörésben (1Kor 11,23) nemcsak szóbeli szinten, hanem ontikusan is (szóbeli és ontikus hagyomány) megvalósul.

A hagyomány *konstitutív formája* az apostolok hitének és közösségeiknek a tanúságtétele, amely fellelhető ezen egyházak tanításában, életében, és istentiszteletében (DV 8). Az ő hitükben a Szentlélekben élő Egyház kinyilatkoztatásra adott első válaszát találjuk. Az újszövetségi Szentírás, amely a Szentlélek sugalmazására íródott, tanúskodik az apostoli hitről (*traditio constitutiva*), és ezért az egyház folytonos hagyományának (*traditio interpretativa et explicativa*) normája.

A *tartalom* és a *forma* kölcsönösen meg kell hogy feleljen egymásnak. Ahogy Isten *communicatio*ja, Fiának megtestesülése és az Istennel való *communio* mind részét képezik a hagyomány konstitutív tartalmának, úgy részei a hagyomány konstitutív formájának is. Az Istennel és egymással megvalósuló *communio* az igehirdetésben, a szentmisében és a szeretetszolgálat különböző módjaiban megvalósuló *communicatio* által jön létre. A tartalom és a forma megfelelése norma a későbbi korok egyháza számára.

IV. NORMÁK ÉS KRITÉRIUMOK

Isten Igéje, aki Jézus Krisztusban emberré lett és a Szentlélekben minden korok embere számára jelenvaló maradt, maga jelenti a keresztény hitnek és hagyománynak a legfőbb normáját (*norma suprema, norma non normata*), nem pedig a róla szóló különböző üdvtörténeti tanúbizonyságok. Bár Isten Igéje egyaránt kifejezésre jut a Szentírásban, a tanításban, a liturgiában, az Egyház életében és a hívők szívében is (2Kor 3,3; 1Tesz 4,9; 1Jn 2,28), eszkatológikus jellegének köszönhetően semmilyen róla szóló tanúbizonyság sem tartalmazhatja azt teljességében. Sőt, Isten Igéjének üdvtörténeti tanúbizonyságait szükségképpen sokszínűség és formagazdagság jellemzi.

Isten Igéjének üdvtörténeti megnyilvánulásai között a Szentírás (*norma primaria, norma normata primaria*), amelyben a próféták, az apostolok és az Egyház tanúságát foglalták írásba, a Szentlélek különleges műve. Mivel a *traditio constitutiva* állandósítja és inspirálja a hagyományt, így a hagyomány alacsonyabb tekintélyű tanúival szemben „legfelsőbb hitszabálynak” (*suprema fidei regula*) tekinthető (DV 21).

Isten Igéjének tanúi közt az egyházi hagyomány (*traditio ecclesiastica, traditio interpretativa et explicativa*) is tekintélyt hordoz (*norma subordinata, norma*

normata secundaria). Annak alapján, hogy Krisztus folytonosan az Egyházával van (Mt 28,20), amelyet a Szentlélek szüntelen támogatásával kísér (Jn 14,16; 16,13), az Egyház „fogyatkozhatatlannak” (*indefectibilis*) tudja magát (Mt 16,18), és bízik abban, hogy a Szentlélek megőrzi őt, mint „az igazság oszlopát és biztos alapját” (1Tim 3,15). Ezért a hívők egész testületének hitérzéke (*sensus fidei fidelium*) (LG 12), valamint a püspöki kollégium és a pápa tanítóhivatala (az utóbbiak jól körülírt feltételeknek eleget téve) (LG 25) a hittartalom tévedhetetlen megragadására képes. A különböző tanúsító tekintéllyel rendelkező hivatkozási pontokat az egyházi nyelv teológiai helyeknek (*loci theologici*) hívja. Az átfogóbb teológiai hagyományfelfogásunknak megfelelően (*traditio obiectiva et activa*), a *loci theologici* alatt ma nemcsak az Egyház hagyományának „rátalálási helyeit” és azok tárgyasult tartalmát értjük, hanem mindezt az élő tanúságtétel összefüggésébe helyezve szemléljük.

A normáktól, amelyek a hitnek és az azt kifejtő hagyománynak a belső, tartalmi irányelvei, megkülönböztethetjük a kritériumokat. Kritériumok alatt itt egy konkrét hagyományanyag olyan külső vagy tartalmi jegyeit értjük, amelyek lehetővé teszik az adott hagyományanyag kritikai értékelését az Egyház normatív Szenthagyományához viszonyítva.

Az Egyház tekintéllyel rendelkező hithagyományához való tartozás konkrét kritériumai, amelyek történeti és jelenhez kötődő szempontok alapján fogalmazódnak meg, a következők: (1) a diakronikus konszenzus (*antiquitas*), (2) a szinkronikus konszenzus (*universalitas*), valamint (3) a formális állásfoglalás (*formalitas*), amellyel a püspökök és teológusok testületei kinyilatkoztatottnak nyilvánítanak valamely igazságot, vagy szorosan a hitletéteményhez tartozónak jelentik ki azt.

Azok a hermeneutikai kritériumok, amelyekkel egy konkrét hagyományelem valódi értelme, a hagyományon belüli súlya, valamint a mi korunkra vonatkozó időszerűsége meghatározható, a következők: (1) a történeti kutatások eredményei, amelyek valamely hagyomány keletkezésének és megformálódásának a háttérét világítják meg, (2) az üdvtörténeti jelentőség, amely Isten üdvözítő szándékának teljes horizontjában értékeli a vizsgált hagyományelemet (DV 8: „amit pedig az apostolok áthagyományoztak, tartalmazza mindazt, ami Isten népének szent életét és hitének gyarapodását szolgálja”, DV 11: „amit Isten a mi üdvösségünkre le akart íratni a szent iratokban”), valamint (3) az igazságok hierarchiája (UR 11), amely szerint egy hagyományelem súlyát az egészszel való összefüggésben kell meghatározni, továbbá (4) az „idők jelei” (GS 4,11), amelyek egy hagyományelem értelmezését – elméletben és gyakorlatban – korunk közegébe állítják.

V. A HAGYOMÁNY PRAGMATIKÁJA

A teológiai helyek (*loci theologici*), a hitelességi kritériumok és a hermeneutika témáin túl a fundamentális teológiának szükséges kidolgoznia a hagyomány „pragmatikáját” is. A közelmúltban a hagyomány fundamentális teológiájának pragmatikai szempontja egyoldalúan leszűkült a Tanítóhivatal tevékenységének elemzésére. Azonban, ha a hagyományra mint élő eseményre tekintünk, amelynek sok alanya van – papok, teológusok, más hívők és a helyi egyházaik –, és ők különböző módokon járulnak hozzá a folyamathoz, akkor a pragmatikai reflexió horizontja kibővül. A II. Vatikáni Zsinat elismerte (DV 23; OE 6; UR 15–17) a helyi egyházak hagyományainak legitim sokféleségét, mint amely „része az egyetemes Egyház osztatlan és Istentől kinyilatkoztatott örökségének” (OE 1). A hagyomány pragmatikájának nézőpontjából mindez azt jelenti, hogy szükséges gondoskodni arról, hogy a megfelelő kommunikáció megvalósulhasson az Egyház tagjai között. Ami igaz a helyi egyházakban a hívek közösségére (*communio fidelium*), annak igaznak kell lennie az egyetemes Egyház helyi egyházakból álló közösségére (*communio ecclesiarum*) is, amely szintén igényli a konzultatív és szinodiális életfunkciókat.

A hagyományban való aktív részvétel joga azt a felelősséget is jelenti, hogy a hívőknek megfelelő felkészültséggel és tájékozottsággal törekedniük kell arra, hogy az evangélium igaz és hűséges tanúivá válhassanak. Az aktív hagyomány Isten Igéjének figyelmes meghallását és az Egyház hithagyományának befogadását feltételezi, amelyből megtérésnek (*metanoia*) kell fakadnia a gondolkodás és a cselekvés szintjén egyaránt.

(Sümeghy Kata és Bagyinszki Ágoston OFM fordítása)

Forrás: HERMANN J. POTTMEYER: Tradizione, in René Latourelle – Rino Fisichella (eds.): *Dizionario di teologia fondamentale*, Cittadella Editrice, Assisi, 1990, 1341–1349.